

Helsingborg på medeltiden

Störst och bäst befäst

Den här uppsatsen handlar om hur Helsingborg anses ha varit befäst från vikingatiden och genom medeltiden. Det skriftliga och arkeologiska källmaterialet har stora luckor, framför allt när det gäller sen järnålder och tidig medeltid (Eriksson 2007, s. 11). Ändå går det, enligt min mening, att särskilja fyra olika faser i utvecklingen.

Den första fasen

Från 900-talet till och med 1000-talet

Arkeologiska undersökningar på landborgen i Helsingborg har under senare år påvisat kulturlager som dateras till 800-talet och 900-talet (Eriksson 2007, s. 11). Det fanns alltså bebyggelse på platsen under sen vikingatid, och en av gårdarna kan ha varit en *kungsgård*. Vid denna tid kan det ha funnits kungsgårdar på flera håll i Skåne.* Dessa storgårdar fungerade som ett konkret uttryck för kungens inflytande i regionen. Kungsgårdarna var administrativa centralpunkter som tog in skatter och avgifter, och de kunde vara mer eller mindre befästa (Winstrand 1995, s. 97).

Tanken att det skulle ha funnits en kungsgård på landborgen stämmer in i den allmänna bilden av den politiska situationen under andra hälften av 900-talet. När Harald Blåtand blev kung i Danmark (cirka 940) hade riksbildningen satt fart. Några decennier senare hade kungen utvidgat sitt välde så att det också omfattade västra Skåne. Tydliga uttryck för en strävan efter kunglig överhöghet är uppförandet av ringborgen i Borgeby och grundläggandet av Lund (Lihammer 2007, s. 282). Det förra skedde på 980-talet (Ödman 1995, s. 33); det senare något decennium därefter (Wahlöö 2001, s. 15).

Vilhelm la Cour, en dansk arkeolog, har prövat idén att det tidigt fanns en ringvallsborg uppe på landborgen; för detta finns det emellertid inget stöd i arkeologiska fynd (Wienberg 2011; Eriksson 2007, s. 101). Det finns ändå en del som talar för la Cours hypotes. Under sent 900-tal byggdes ett flertal *trelleborgar* på Sjælland, Fyn och Jylland, alltså under den tid då Harald Blåtand enade det danska riket (Ödman 1995, s. 34 f). Trelleborgarna hade höga, breda jordvallar som var klädda med trästockar, och upptill fanns det troligen en träpalissad. Även i Skåne finns det spår efter sådana borgar, nämligen i

* Det är omstritt när systemet med kungsgårdar, kopplade till kungalev, spreds i Danmark, och om det infördes ungefär samtidigt i Skåne, Blekinge och Halland som i övriga delar av riket. Se diskussion i Lihammer (2007, s. 282–287).

Trelleborg och i Borgeby (Ödman 1995, s. 35). Genom sitt strategiska läge vid Öresund kan Helsingborg redan i slutet av 900-talet ha betraktats som en så viktig plats att den var värd en stor försvarsanläggning.

Det första skriftliga belägget för Helsingborg som stad finns i ett kyrkohistoriskt verk av Adam av Bremen som skrevs på 1070-talet. Femton år senare, alltså 1085, dyker stadens namn upp i ett gåvobrev som kung Knut den helige riktade till domkyrkan i Lund (Carelli 2007, s. 100).

Den anda fasen

1100-talet och 1200-talet

I mitten av 1100-talet uppfördes en *kastal* uppe på landborgen, strax intill nuvarande Kärnan. Det var ett högt, runt torn som byggdes av tunna skivor sandsten. Tornets diameter var drygt fjorton meter och murarna var över fyra meter tjocka. Kastalen förstärktes senare – troligen under 1200-talet – genom att en fyrsidig sten- och tegelmur byggdes runt dess fot (Carelli 2007, s. 103).

Under senare delen av 1100-talet byggdes en *rundkyrka* inte långt från kastalen som fick namnet S:t Mikael. Vid sidan av sin rituella funktion hade den en tydlig försvarsuppgift även om väggarna var betydligt tunnare – bara en och en halv meter tjocka (Carelli 2007, s. 103; Eriksson 2007, s. 101).

Fanns det några andra byggnader som ingick i försvaret av Helsingborg i slutet av 1100-talet? Forskarna är inte överens om svaret på den frågan. Ödman ansluter sig till den uppfattning som framfördes redan på 1930-talet, nämligen att rundtornet omgavs av en *ringmur* med halvrunda flankeringstorn (1995, s. 36). Även Lilja hänför ringmuren till 1100-talet (Nationalencyklopedin 2011). Carelli anser däremot att muren byggdes »under ett senare skede« (2007, s. 104).

Den tredje fasen

1300-talet

I början av 1300-talet revs kastalen och ett nytt, ännu större torn uppfördes i dess ställe: *Kärnan*. Genom att undersöka träet i takbjälkarna har forskare kommit fram till en säker datering: Kärnan byggdes under 1310-talet och tornet var färdigt omkring 1320 (Carelli 2007, s. 105). Erik Menved (1286–1319) var kung när projektet startade och under huvuddelen av byggtiden. Förstärkningen av

Helsingborgs försvar ingick i Menveds försök att säkra kungamakten och bevara freden (Eriksson 2007, s. 13 f).

Kärnan hade ursprungligen sju våningar; två plan tillkom i samband med restaureringen i slutet av 1800-talet. Av de sju planen var bara det översta avsett för försvar; de övriga disponerades för bostads- och representationsändamål av kungens representant i Helsingborg (Carelli 2007, s. 104).

Meningarna går alltså isär om när ringmuren runt Helsingborgs slott faktiskt tillkom. Som jag ser det talar mycket för att muren byggdes först under andra hälften av 1300-talet, inte minst därför att författarna till de två senast publicerade böckerna om den medeltida borgen har kommit till den slutsatsen (Carelli 2007, s. 104; Eriksson 2007, s. 103). Det finns också, rent allmänt, anledning att vara skeptisk till tidiga dateringar, eftersom det verkar finnas en tendens att göra händelser, byggnader och föremål äldre än vad de faktiskt är – som om de därigenom skulle bli viktigare.[†]

Den första kända bilden över Helsingborg är från 1588. Vyn är schematisk men ger ändå en uppfattning om borgens tillstånd i slutet av 1500-talet (Eriksson 2007, s. 74). Det är troligt att mycket i bilden också stämmer ganska väl för hur slottet tedde sig tvåhundra år tidigare, alltså i slutet av 1300-talet.

Slottsområdet gränsade i väster till den höga landborgsbranten, ett fantastiskt läge ur försvarssynpunkt; att inta borgen från det hållet måste ha tätt sig utsiktslöst för en angripare. En ringmur med fjorton försvarstorn omgav Kärnan och ett stort antal andra byggnader. I öster skyddades slottet dessutom av en vattenfylld *vallgrav*, och i norr och söder löpte breda, djupa raviner. Hela försvarskomplexet var 20 000 kvadratmeter stort; därmed var Helsingborg den största och bäst befästa borgen i Danmark (Carelli 2007, s. 103 f).

Den fjärde fasen

1400-talet

I början av 1400-talet var Öresund, och därmed Helsingborg, en viktig bricka i det storpolitiska spelet.

Den danske kungen, Erik av Pommern, beslöt emellertid 1429 att inrätta *Öresundstullen*; alla fartyg som passerade skulle betala en avgift. Samtidigt lät han bygga ut *Krogen*, borgen i Helsingør, som

[†] Ett exempel är dateringen av Helsingborg i Nordisk familjeboks Ugglepplaga: »H. är en urgammal stad, hvars slott är ifrån slutet af 900-talet« (Nordenstam & Sidenbladh 1883).

blev huvudanläggning i försvaret av Sundet. Förändringarna ledde till att Helsingborg förlorade en stor del av sin tidigare betydelse (Eriksson 2007, s. 14).

Efter det så kallade skånska kriget 1676–79 blev Skåne definitivt svenskt (Skansjö 1997, s. 180 f). Helsingborgs slott hade spelat ut sin roll, och 1680 beslöt Karl XI att allt skulle rivas. Det skedde också inom bara något år, men Kärnan fick stå kvar som ett välkänt sjömärke med den svenska flaggan hissad. »Någon annan funktion hade tornet dock inte, utan tilläts att långsamt förfalla« (Eriksson 2007, s. 80).

Φ

Referenser

Carelli, Peter: *Det medeltida Skåne – En arkeologisk guidebok*, Historiska Media, Lund 2007.

Eriksson, Torkel; Drake, Knut & Carelli, Peter: *Kärnan och borgen – Helsingborgs slotts medeltida byggnadshistoria*, Dunkers kulturhus, Helsingborg 2007.

Lhammer, Anna: *Bortom riksbildningen – Människor, landskap och makt i sydöstra Skandinavien*, Lunds universitet, Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lund 2007.

Lilja, Sven: Helsingborg – Historia, i Nationalencyklopedin, <http://ne.se/helsingborg/historia> [den 27 maj 2011].

Nordenstam, C.O. & Sidenbladh, K.: Helsingborg, i *Nordisk familjebok – Uggleupplagan*, Band 6, Expeditionen af Nordisk familjebok, Stockholm 1883; [digital faksimilutgåva på www.runeberg.org].

Skansjö, Sten: *Skånes historia*, Historiska Media, Lund 1997.

Wahlöö, Claes: *Metropolis – Ärkebiskoparnas och kungarnas Lund*, Historiska Media, Lund 2001.

Wienberg, Jes: *Föreläsning i kursen Från bonde till katedralbyggare i Skåne, ARKDO4*, Lunds universitet, Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lund 2011.

Winstrand, Martin: De skånska riksborgarna, i Mogren, Mats & Wienberg, Jes (red.): *Lindholmen – Medeltida riksborg i Skåne*, Almqvist & Wiksell International, Stockholm 1995, s. 97–102.

Ödman, Anders: Skånes borgar, i Mogren, Mats & Wienberg, Jes (red.): *Lindholmen – Medeltida riksborg i Skåne*, Almqvist & Wiksell International, Stockholm 1995, s. 31–44.

Examinationsuppgift nummer 3 för ARKDO4
Christer Wallentin, Garngränd 13, 263 77 Mölle
Telefon 070-844 81 25, 042-34 72 13
E-post christer.wallentin@bredband.net